

Andrej Sirácky: Sociológia. Teória, metódy, problémy

Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, 356 str.

Sledovat původní českou nebo slovenskou produkci sociologické literatury za několik posledních let není zdaleka obtížné. Několik desítek knižních publikací nejen že nenasytilo poptávku odborníků společenských věd a zainteresované veřejnosti, ale prakticky ani nerealizovalo možnost výběru na našem knižním trhu. Stav naší produkce v této oblasti se nám nejlépe ozřejmí nahlédnutím do *International Bibliography of Sociology*, vydávané od r. 1950 pěti UNESCO. Odhlédneme-li od nesouměřitelnosti kvantitativních ukazatelů naší produkce a produkce jiných států, zůstávají nám k posouzení pouze ukazatele kvalitativní. A možno dodat, že za současného stavu československé sociologie bude sloužit k potěše každá kvalitní původní publikace, ve které budou upřímně „sociologické“ emoce nahrazeny věcností.

Název práce akademika Siráckého *Sociológia* nás asociativně inspiruje k srovnání s jinými knihami stejného titulu, neboť zejména řadový čtenář od knih s tímto jednoznačným vymezením naivně očekává všeobšíhlý systematický přehled (učebnicového, příručkového či encyklopedického charakteru) prezentované vědní disciplíny. V podstatě i podtitul Siráckého práce *Teória, metódy, problémy* nevyvrací první dojem o práci aspirující na zařazení do uvedené kategorie. Dlužno dodat, že v našich poměrech to současně znamená konzumní záruku, tj. snadný odbyt na knižním trhu. Vezmeme-li tedy namátkou některé dostupné *Sociologie* — např. autorů J. Szczepańskiego, Z. Baumanna, E. Chalupného, J. Barnarda a D. Jensena, P. B. Hortona a C. L. Hunta a dalších — dostaneme nejen částečný obraz nejrůznějších koncepcí a směrů v sociologii, ale i pestrou škálu názorů na předmět sociologie, na její metody i problémy. V této situaci se nám naskytá několik možností: Buď sektářsky akceptovat jedno pojetí sociologie a ostatní odmítat jako mylné. Nebo liberalisticky tolerovat všechny názory podle zásady, že každý má svou pravdu. Rovněž se naskytá varianta eklektického postoje, vybírajícího z rozličných směrů prvky pro konstrukci „obecné“ platné sociologie, apod. Dalším východem a analýzou názorů již bychom se nezbytně dostali až k filosofickým otázkám pojetí pravdy, což není naším záměrem. V zásadě nám jde o to, že v rámci norem našeho společenskovědního systému je

nutno tolerovat individuální přístupy k řešení sociologické problematiky při současném chápání omezenosti lidského poznání determinovaného postavením jedince v prostoru, čase, dějinném období. Tímto zjednodušeným rozkladem chci pouze naznačit, že naši odborníci a badatelé v oblasti sociologie sice vycházejí z týchž teoretických premis, ale otázky zaměření a výběru dominant sociologie se mohou stát předmětem vědecké diskuse. Předmět diskuse se mohou stát přirozeně i některé omyly vyplývající z touhy vidět jasně budoucnost sociologie již v tom kterém okamžiku přítomnosti. Toto vše si musíme uvědomit, bereme-li do rukou svazky knih s titulem *Sociologie*, ať už autoři volí deskriptivně syntetický, analytickokritický či jiný postup k zvládnutí rozsáhlé sociologické problematiky.

Akademik Sirácky v *Úvodu* prohlašuje, že jeho kniha neobsahuje systematický výklad struktury marxistické sociologie, ale pouze výběr tematických okruhů, které naznačují širokou problematiku sociologie zejména v souvislosti s filosofií. Tento důraz na sociologicko-filosofické zaměření větší části publikace je nutno brát v úvahu při jejím posuzování. V této souvislosti bych chtěl malou poznámku upozornit na jeden rušivý detail. Autor používá v kontextu různých vět vazby „filosofie (historický materialismus)“, což přirozeně není kladení rovnítka mezi oba pojmy, ale zřejmě zdůraznění té součásti filosofie, která se jako vědecká koncepce dějinného procesu může stát obecnou metodologickou základem společenských věd (zvl. sociologie), zkoumajících některé části společenského celku. Přesto považují uvedený závorkový systém za málo šťastný, poněvadž bez náležité explikace může čtenáře v některých okamžicích zavádět.

Akcentem na filosoficko-sociologické problémy je naznačen autorův přístup, kterým se snaží neustále připomínat úzkou *spojitost*, i když ne totožnost, sociologie a filosofie. Nutno však konstatovat existenci velmi konkrétních sporů jiného charakteru. Současné spory probíhající mezi našimi sociology mají vyhraněnější podobu v tom smyslu, že jeden směr chápe sociologii ve vztahu k filosofii jako vědu *závislou* a druhý směr se jí snaží vymanit z nadvlády filosofie jako vědu *samostatnou*. Není třeba rozvádět obtíže těch, kteří usilují o samostatnou sociologii s příslušnou obecnou teorií apod. Mnohem horší je však postavení těch, kteří řeší otázky souvislosti nebo závislosti sociologie, aniž si

uvědomují, že ve filosofii nedochází pouze k novému řazení starých schémat, ale že filosofie sama se emancipuje od starých dogmat. Z tohoto hlediska je obtížná situace všech odborníků snažících se bojovat současně na dvou frontách. Akademik Sirácky se svým filosoficko-sociologickým zaměřením publikace do takového boje pustil.

První část práce nazvaná *Teória* postihuje jako tři tematické oblasti předmět a místo sociologie v systému marxismu-leninismu, vývoj sociologie a sociální strukturu s politickými vztahy. Podkapitoly (i v dalších částech práce) nepřesahují zpravidla deset stran textu. Známá filosofická erudice umožnila autorovi naznačit široký vhled do vytyčených problémů. Vhled je ovšem do té míry obecný, že nezbytně zakrývá množství elementárních otázek, které jsou svým způsobem stavebními kostkami této obecnosti a jsou zejména mezi filosofií předmětem velkých sporů. Vzhledem k omezenému rozsahu recenze není možné udělat zde výčet všech uzlových bodů, o které jsou v rámci emancipačních snah filosofie sváděny boje a které jsou zároveň v nějaké podobě zachyceny v Siráckého práci. K ilustraci uvedu pouze příklady.

Na str. 26 uvádí autor myšlenku známou ze všech učebnic marxistické filosofie, že předmětem všech věd je hmota a rozličné formy její existence. Na str. 45 pak autor zdůrazňuje, že vývoj a vymezení předmětu sociologie v rámci marxistické klasifikace věd je složitý a protikladný proces dodnes neukončený. To jsou stručně uvedené dvě myšlenky, které jsou dále explikovány v textu knihy a zdánlivě spolu nesouvisí. Uvažujeme-li však dále, je nasnadě otázka: Je-li předmětem všech věd hmota a různé formy její existence, která z nich je příslušná sociologii? Zřejmě je obtížné to určit, když v marxistické klasifikaci věd není sociologie dodnes „usazena“. A jdeme-li dál, zjistíme, že např. Engelsova klasifikace forem pohybu hmoty, stará tři čtvrti století, již nevyhovuje (jak na to upozornil B. Fajkus ve Filosofickém časopise čís. 1, roč. 1962). Přirozeně, marxistická klasifikace věd beroucí za kritérium klasifikaci forem pohybu hmoty, je věrným výrazem stavu řešení této fundamentální otázky. Podobně je možno upozornit na problémy teorie a praxe, jak je Sirácky rozebírá na str. 15–18. Zde by pouhá konfrontace s názory, které se objevily v souvislosti s vydáním knihy K. Kosika *Dialektika konkrétního*, ilustrovala zdaleka ne jednotné chápání filosofické kategorie praxe v marxistické filosofii. Otázek společensky a politicky angažované marxistické sociologie se autor dotýká na mnoha místech své publikace (např. str. 31, 36 atd.). Jeho rigorózní stanovisko je výrazem jednoznačného přiznání ideologického postoje. Ostatně je to přirozené a nemá smysl mluvit o jakési „čisté“ sociologii vůbec, neboť za angažovanosti vědy ve společenském dění stojí předpoklad existence určitých ideologických principů. Problém je ovšem v tom, že nabude-li kategorický akcent na ideologické přístupy podobu jediného kritéria sociologického bádání, potom nemůže sociologie jako věda

nikdy překročit meze určité jednostranné absolutizace v hodnocení společenských procesů a jevů. Chápeme-li vědu jako jednu ze základních forem společenského vědomí, musíme si zároveň uvědomit, že společenské vědomí nemůže být zredukováno na ideologii, neboť v sobě zahrnuje i složky a funkce netřídní. Proto ideologické hledisko může v sociologii plnit pouze funkci jednoho z mnoha kritérií vědecké práce. Konečně i ideologické hodnoty mají svůj korektiv v stále se doplňujícím a otevřeném systému vědeckého poznání. Uvedené příklady mají naznačit, že mnohé obecně formulované Siráckého myšlenky se nemusí při analýze konsekvencí projevit jako absolutně konstantní.

V dalším oddíle první části knihy se autor snaží stručně nastínit vývoj sociologie a rozdělit sociologické teorie a školy, které se v jeho průběhu konstituovaly. Jde o jakýsi úvod do dějin sociologie, neboť v tak omezeném rozsahu (33 stránek) je možno se těmito otázkami zabývat pouze zkratkovitě a výběrově. Pro ilustraci uvedu malou ukázkou. Všimneme-li si, jak autor popisuje psychologické směry v sociologii, uvědomíme si celou řadu zjednodušení vyplývajících ze schematického a stručného prezentování různých koncepcí. Např. behaviorismus není zdaleka tak jednotlivý směr, jak bychom se mohli domnívat podle charakteristiky uvedené na str. 68–69. Tím, že autor si všímá pouze klasického watsonovského behaviorismu, může být zjednodušeno chápání vlivu tohoto směru v sociologii. Opomenutí neobehavioristů od třicátých let tohoto století soustředili svůj zájem i na zkoumání procesů, které zprostředkují působení stimulujících reakcí na jednání člověka, a nestudovali pouze pozorovatelná jednání lidského jedince ve smyslu „stimul – reakce“. Přes tzv. intervenující proměnné dospěli tito neobehavioristé k uznání některých specifických činností lidského mozku ve vztahu k společenským stimulačním jevům. A konečně vliv behaviorismu v sociologii není opět nijak jednoznačný. Projevuje se přinejmenším ve dvou základních liniích. První linie přijímá beze zbytku behavioristickou koncepci redukující celou společenskou skutečnost na jednání lidského organismu a druhá linie přijímá pouze behavioristický způsob bádání v oblasti chování lidí ve vymezených společenských situacích (tzv. situační metody při zkoumání společenských jevů). I při uznání autorova práva výběru je nutno dále konstatovat, že mezi dalšími psychologickými směry v sociologii by zasloužila pozornost i řada jiných směrů a významných jmen výrazně charakterizujících jednotlivá vývojová období. Namátkou lze uvést psychologii národů (Völkerpsychologie) H. Steinthala, M. Lazaruse a W. Wundta nebo jméno S. Sigheleho, skutečného zakladatele psychologie davů. Z tohoto hlediska by se v jiném světle jevilo např. i autorovo tvrzení (str. 67), že prvými představiteli psychologických směrů v sociologii byli G. Le Bon a G. Tarde. Podobně by bylo možno postupovat při rozboru dalších pasáží uvedeného oddílu a rovněž i některých jiných kapitol této knihy. Je